

Én nem állítom, hogy egy grafikus, egy illusztrátort, ha elkészül egy könyvvel, azonnal meg kell kínálni egy egész faluval. Hogy neki kell ajándékozni mindjárt egy teljes települést, házastul, telkestül, jobbágyostul, jószágostul. De azért nem árt, ha tudjátok, kedves atyámfiai, - Isten hozott mindnyájatokat! - hogy ilyen volt egykor a szakmai megbecsülés. Magától értetődött valaha errefelé. A kutyabőrőről nem is beszélve. Ugye ismeritek, példának okáért Hertult, a grafikus. Nem? Ő volt az, aki Károly Róbert megbízásából megfestette a Magyar Anjou Legendárium illusztrációit. Gyerekkönyv, mondhatnánk a mai fogalmakra fordítva, hiszen a királyi gyermekek épülésére készültek az Anjou szempontból fontos szentek életét bemutató tempera képecskék, 140 lapnyi maradt meg, zömmel a Vatikánban, a mi grafikusunk, Hertul mester pedig honorárium gyanánt megkapta Meggyest, a mai Fertőmeggyest, pontosabban még maibb nevén Mörbisch-t, mert hogy a határok ide-oda jártak Sopron környékén is. De maradjunk a Meggyes névnel, Meggyesi Miklós néven jön a következő rajzoló, Hertul fiáról van szó, ő jegyzi a Képes Krónikát, a kliens pedig már Nagy Lajos királyunk. Fizetségül ő is egy falut kap, történetesen ő is Meggyest, a papa ugyanis időközben osztott szorzott és elzálogosította a falut, de eszem ágában sincs a grafikus kollégák zsebében turkálni, csak a Képes Krónikáig akartam eljutni valahogy, ami ugyebár alapmű, ha úgy tetszik, kályha, ha Jankovicsról kell beszélni. És most róla kell, hiszen ezért jöttünk össze.

Nem kell magyaráznom a stiláris hatásokat, elég, ha a rajzfilmek közül a Mondák a magyar történelemből sorozatot említem, vagy az itteni tárlaton is látható Toldit, na meg a Gestát. Jankovics, akit egyszer hallottam kifakadni (amúgy nem nagyon jellemző rá az ilyesmi) a „múltat végképp eltörölni” szövegű sláger kapcsán még akkoriban, amikor az illető nóta kurrens darabnak számított, szóval Jankovics egyáltalán nem tartja szégyellnivalónak azt, hogy nem vele kezdődött a világ. Sőt. De nem akarom én összehasonlítani a rajzait az elődökével. Majd mások megteszik. Másért akartam ideidézni Hertul fiát. És ez már a szakma filozofikusabb bugyraival kapcsolatos. A Képes Krónika szövegét és illusztrációit összevetve észre szokták venni a kutatók, hogy nem pontos képi fordításról van szó. Az illusztrátor olykor tájékozottabb, néha bölcebb, többet, és mást is tud, mint az író, amit nem rejt véka alá, sőt olykor eltérő véleménye van, amelyet szarkasztikus módon közvetít, csak éppen észre kell venni. Szokás emlegetni a lovagló külhoni papok csuhája alól kilógó patákat, amelyek persze, ha jóindulatúak akarunk lenni, egy hátul lépegető ló

tartozékkaként is fölfoghatók, de mint tudjuk, az utókor nem mindig jóindulatú. Különösen nem, ha már kijárta az „olvass a sorok közt” tanfolyamot és élvezi, hogy az ott tanultakat a képekre is képes vonatkoztatni. Akkoriban, Kálti Márkék idejében persze a képeknek még nagyobb fontossága volt, hiszen csak kevesek tudtak olvasni, és voltak, akik épp a rajzokból, az illusztrációkból „olvasták” ki a meséket, a történelmet. Akkoriban, mondom, de Jankovics jogosan állítja, megint deficitje van az olvasásnak, az illusztrációknak át illik, sőt hertulos vehemenciával át kell vállalniuk érdemi feladatokat mostanában is. Nem akarom olyasmivel szomorítani az ünneplőket, hogy Magyarországon a felnőttek 30 százaléka funkcionális analfabéta, inkább Marcellt idézem, az író Jankovicsot: Ha az ember ír, lineáris cselekvést végez és egyértelműsége törekszik. Holott a valóság összetett, egyszerre több értelme van. Az írás lineáris volta azzal jár, hogy az író kénytelen egyik szótól a másikig haladva kifejtetni mondanivalóját, miközben érzi, hogy vertikálisan, egyidejűleg is több dimenzióban kellene kifejeznie magát, hogy éreztesse olvasóival az egyes szavak, szóképek, mozzanatok egymásra épülő jelentésszintjeit, hogy egy szót leírva is többet értsen meg belőle az olvasó, mint annak első jelentését. Jankovics alighanem azért lett polihisztor, hogy ezt a reménytelennek tűnő helyzetet valahogy kezelni tudja. Az íráshoz pásztázott kép, a grafika, az illusztráció máris egy dimenzióváltás, elmozdulás abba a bizonyos vertikális irányba, a filmanimáció meg egy másik módszer ugyanerre, de ott van még a ki tudja hányadik Jankovics, aki tudós előadásokon előszóban fejti ki érveit, s a fennhangon kimondott szó a vele járó testbeszéddel, hangsúlyokkal, hatásszünetekkel szintén képes a textus vertikális dimenzionálására. Belátom én, hogy Jankovics rajzairól, az illusztrátor Jankovicsról kellene csupán beszélnem, de hát képtelenség elválasztani az egyiket a másiktól, illetve épp kapóra jön ez a komplexitás, hiszen ami a személyiségre igaz, az érvényes a filmekre, a képekre, az illusztrációkra is. Na, elég távolra kalandoztam már, Hertul fia Miklós talán már nem is követi, hogy épp az ő többféle értelmezést kínáló, vagy legalábbis sejtető illusztrációi nyomán merészkedtem ilyen messzire. Marcinak persze meg se kottyán, doctor pictusként tudatosan keresi magának a bajt, már ha egyáltalán bajként éli meg azt, hogy értelmezői a felkínált vertikum egymásra lapogatott szintjeiből, képzeljük őket népmesésen üveghegy rétegeknek, olykor csak egyet-egyét megcsákányozva alkotnak ítéletet. Füttyül a korparancsra, hogy tudniillik neki művészként, bármelyik műfajáról is legyen szó, szórakoztatni és „kikapcsolni”

illenék. Még a népmesék dolgát is abban látja, hogy azok „bekapcsolják” hallgatóikat a szűkebb-tágabb közösségekbe. Mondjuk abba, hogy nemzet.

Marcell most képekkel, illusztrációkkal „kapcsol be”. A Toldihoz és az emeleti szekció Mátyás királyos meséihez tartozó rajzokat már megjelent könyvekben is lapozgathattuk és kiállításokon is láthattuk, magam néhány hónapja a pozsonyi illusztrációs biennálén figyelhettem meg azt, hogyan passzolnak bele a nemzetközi anyagba, és üzenetük hogyan próbál átjutni az idegen kultúrák falán. A fő attrakció most a Gesta Hungarorum. Az öt könyv ötven rajza. Tudomásom szerint először mutatja meg őket. A két nagy Gesta, Anonymusé és Kézai Simoné illusztrációk nélkül maradt. A kései utód, a tudós Sebestyén Gyula eposszá rendezett mondagyűjteményét pedig a majd száz évvel ezelőtti megjelenéskor oly vadul támadták, aztán meg úgy elsüllyesztették, hogy már a vele való foglalkozás is egyfajta hőstett. Egyedülálló vállalkozás a maga nemében. A rajzoló Jankovics komolyan veszi, és a szó szoros értelmében használja a tudós Jankovics által fölállított definíciót: a kultúrákat sajátos mítoszaiknak és ideológiáiknak szüntelen magyarázatai és újraértékelései éltetik. Nekünk meg, ha sikerül túltennünk magunkat az első percek elfogódottságán látván a rajzi bravúrokat, grafikus leleményeket; és ha fölfogjuk, hogy különösebb iskolázottság, stílus- és szellemtörténeti előtanulmányok nélkül is hat a komplex üzenetrendszer, az se baj, ha lesznek, akik észre sem veszik, hogy ilyesmivel traktálják őket, mert mondjuk az emblemikus és az narratív ábrázolás összekapcsolásának külön- s különféle grafikai módozatai már kellően elandalították őket, szóval, ha mindez megtörténik, akkor leplezni alig bírt irigységgel be kell ismernünk, bizony a jelen tárlat kivételes eseménye a magyar illusztrációtörténetnek. Ha körbejárjuk a belső termet, ha megállunk a monokróm tusrajzok előtt, biztosak lehetünk benne, hogy nincs egyetlen momentum, odavetett apró tárgy, ékszer, ruhadarab, épületrészlet, ami ne lenne hiteles, korhű, illetve illusztrátorunk ne tudna azok jelképes értelméről, mitológiai beágyazottságáról, kultúrtörténeti kapcsolatairól mindent. Akármennyire távolodunk is mondjuk a hősi lovagkor, vagy a népi paraszti kultúra tárgyi elemeitől, szokásaitól, hiedelmeitől, Marcell szimbolikája, utalásai követhetők, felfoghatók, de legalábbis átérezhetőek az olvasó, a képeket lapozó, illetve a rajzfilmnéző ifjú (s korosabb) leánykák és legénykék számára. Ha génjeikben már talán nem is öröklök, emlékeik még fel-felbukkannak, és elsősorban Jankovics munkáin keresztül akaratlanul is magukba szívhatják azokat. Különös paradoxon, de szívet melengető:

gyakran nem azért tűnik ismerősnek egy illusztráción, vagy egy rajzfilmben megjelenő tárgy, mert a valóságban már találkoztunk vele, hanem ha véletlenül elénk kerül, mondjuk megpillantunk egy múzeumban egy valóságos szablyát, orsót, vagy süveget, ráismerünk, mondván, a Jankovics rajzain, filmjeiben már láttunk, láthattunk ilyesmit. Apropos süveg: ha a nemzeti identitástudat ébrentartásáért valakit illik megsüvegelnünk, az Jankovics Marcell.

Én speciel leasett állal hallgattam, és összes képzeletbeli süvegemet lekaptam, amikor megtudtam, hogy egy japán hölgy a Marcell által jegyzett magyar népmesesorozat rajzfilmjeit látván döntött úgy, hogy magyarul tanul, és meg is tanult magyarul, esküszöm, remekül. Aki nem hiszi, járjon utána.

Orosz István

Elhangzott 2012. január 26-án, Jankovics Marcell grafikusművész kiállításának megnyitó rendezvényén, a Forrás Galériában.